

JADWIGA SADOWSKA

Z PROBLEMÓW URZĘDOWEJ REJESTRACJI DRUKÓW W II RZECZYPOSPOLITEJ: EGZEMPLARZ OBOWIĄZKOWY, BIBLIOGRAFIA NARODOWA, STATYSTYKA WYDAWNICZA

Rejestracja polskiej produkcji wydawniczej przed 1918 rokiem. Prawo o egzemplarzu obowiązkowym dla bibliotek (1919, 1927, 1932). Od „Biuletynu Bibliograficznego” i „Przewodnika Bibliograficznego” do „Urzędowego Wykazu Druków”.

SŁOWA KLUCZOWE: „Biuletyn Bibliograficzny” (1920–1921), „Przewodnik Bibliograficzny” (1878–1933), „Urzędowy Wykaz Druków” (1928–1939), statystyka wydawnicza — Polska (1919–1939), urzędowa rejestracja druków — Polska (1919–1939), bieżąca bibliografia narodowa — Polska (1919–1939)

Państwowa, urzędowa rejestracja druków w każdym kraju jest ściśle uzależniona od dobrze funkcjonującego prawa o egzemplarzu obowiązkowym oraz odpowiednio zorganizowanej bieżącej bibliografii narodowej. Te dwa elementy warunkują właściwe i wiarygodne opracowanie statystyki wydawniczej. Napływający do wskazanych bibliotek (przede wszystkim narodowych) egzemplarz obowiązkowy jest podstawą dla bieżącej bibliografii narodowej. Zarejestrowane w niej dokumenty odzwierciedlają dorobek kulturalny narodu oraz stanowią materiał do wielostronnej analizy statystycznej głównych typów dokumentów: książek, wydawnictw ciągłych, dokumentów kartograficznych, nut. Podstawowym problemem jest skorelowanie urzędowej rejestracji produkcji wydawniczej (dokumentowanej przez egzemplarz obowiązkowy) z bieżącą rejestracją bibliograficzną i wiarygodną statystyką wydawniczą za dany rok sprawozdawczy.

Najwcześniej w Europie powstały przepisy dotyczące egzemplarza obowiązkowego, którego dostarczanie pierwotnie (a często także później) wiązało się z kontrolą państwa nad drukarstwem. Jako pierwszy wprowadził je w 1537 roku król Francji Franciszek I. W XVII wieku podobne przepisy wprowadzono w Anglii, Szwecji, Rosji, Danii. W Polsce historia prawa o egzemplarzu obowiązkowym sięga 1780 roku, gdy z inicjatywy Komisji Edukacji Narodowej Sejm uchwalił egzemplarz obowiązkowy z terenu Korony dla Biblioteki Załuskich

w Warszawie, a z terenu Wielkiego Księstwa Litewskiego — dla Biblioteki Akademii Wileńskiej. Jak ocenił Mariusz Brunka: „Z perspektywy historycznej ma on i tę przewagę nad rozwiązaniami przyjętymi w państwach ościennych, a nawet całej Europie, że był wyrazem woli narodu, a nie wyłącznie nakazem mniej lub bardziej oświeconego monarchy, a także służył jedynie celom bibliotecznym, a nie cenzorskim”¹. Niestety, już w 1795 roku nastąpił trzeci rozbiór Polski i w poszczególnych częściach kraju zaczęło obowiązywać prawo zaborców. Dopiero po odzyskaniu niepodległości wydano w Polsce odpowiednie przepisy o egzemplarzu obowiązkowym (1919, 1927, 1932).

Egzemplarze obowiązkowe przesyłane do bibliotek (najczęściej królewskich) zasilają ich księgozbiory. Od początku XIX wieku egzemplarz obowiązkowy stał się podstawą bieżącej rejestracji bibliograficznej (najwcześniej we Francji, Niemczech, Rosji). W Polsce bieżąca bibliografia narodowa zaczęła ukazywać się trwale dopiero w 1928 roku, gdy utworzono Bibliotekę Narodową i Instytut Bibliograficzny. Był to „Urzędowy Wykaz Druków Wydanych w Rzeczypospolitej Polskiej i Druków Polskich lub Polski Dotyczących Wydanych za Granicą” (UWD).

Właściwe początki statystyki wydawniczej wiążą się z ustaleniami konwencji berneńskiej (1886), dotyczącej praw autorskich, i powołaniem w Bernie (Szwajcaria) miesięcznika „Le Droit d’Auteur” jako organu Międzynarodowego Biura Ochrony Dzieł Literackich i Artystycznych. Od tego momentu ogłaszano w tym czasopiśmie statystykę druków wydanych w danym roku. Jednak z braku odpowiedniej metodologii dane statystyczne różnych krajów były nieporównywalne. Pewne ujednoczenie nastąpiło po roku 1895, gdy w Brukseli został utworzony Międzynarodowy Instytut Bibliograficzny (Institut International de Bibliographie), współpracujący z narodowymi placówkami bibliograficznymi. Jednym z zadań Instytutu było opracowywanie międzynarodowej statystyki druków według kryteriów: typ publikacji, treść, rok, język².

Statystyka wydawnicza była w 1926 roku przedmiotem obrad międzynarodowego zjazdu bibliotekarzy w Pradze. Brał w niej aktywny udział Jan Muszkowski, autor opracowań z tego zakresu, w latach 1929–1936 przewodniczący Podkomisji Statystyki Druków w IFLA. Powołano wówczas komisję, która miała zbadać organizację i metodologię statystyki druków w poszczególnych krajach. Niestety, przez długie lata nie zdołano jednoznacznie ustalić: co jest jednostką statystyczną dla druków, jakie druki powinno brać się pod uwagę, czy podstawą jest bibliografia narodowa czy państwowa, jakie układy stosować dla treści dokumentów³.

¹ M. Brunka, *Kwestia egzemplarza obowiązkowego w praktyce prawodawczej II Rzeczypospolitej*, „Acta Pomerania” 2011, nr 3, s. 53.

² Historię statystyki wydawniczej na świecie i w Polsce przedstawił J. Muszkowski, *Rejestracja produkcji wydawniczej*, „Życie Literackie (zagadnienia literackie): dwumiesięcznik poświęcony nauce o literaturze” 6, 1948, z. 1–6, s. 24–40.

³ *Ibidem*, s. 31–34.

W Polsce instytucją współpracującą z Międzynarodowym Instytutem Bibliograficznym w Brukseli był Instytut Bibliograficzny powołany w 1907 roku przy Bibliotece Publicznej w Warszawie. Niestety, już w 1912 roku, z braku środków, przestał on realizować swoje zadania, stając się działem Biblioteki Publicznej. Niemniej jednak, jako efekt gromadzonych przez Instytut Bibliograficzny opisów druków, ukazała się publikacja *Produkcja wydawnicza polska w latach 1909–1911* opracowana przez Mieczysława Rulikowskiego (Warszawa 1913). Nie była to pełna statystyka, podstawą były bowiem tylko materiały księgarskiego „Przewodnika Bibliograficznego” Władysława Tadeusza Wisłockiego i rosyjska bibliografia narodowa (Kniżnaja Letopis’)⁴. Systematyczna rejestracja statystyczna druków rozpoczęła się po utworzeniu Głównego Urzędu Statystycznego (1918) i wydaniu tymczasowych przepisów o egzemplarzu obowiązkowym (dekret z 7 lutego 1919).

Odzyskanie niepodległości było ważną cezurą dla urzędowej rejestracji druków, choć nie od razu zadanie to mogło być w pełni realizowane. Niemniej jednak już wcześniej były podejmowane przygotowania teoretyczne i koncepcyjne⁵. Ukazywały się czasopisma bibliograficzne, które stawiały sobie za cel rejestrację całości polskiego piśmiennictwa⁶. Nie było to jednak możliwe ze względu na trudności w uzyskaniu pełnych informacji z trzech zaborów, a także ze względu na trudności finansowe, jakie miały redakcje. Za czasopismo najbardziej zasłużone dla rejestracji bibliograficznej uznaje się „Przewodnik Bibliograficzny: miesięcznik dla wydawców, księgarzy, antykwarzy, jako też czytających i kupujących książki” (trzy serie: 1878–1914, 1922–1928, 1929–1933) pod redakcją Władysława Wisłockiego (do 1900), kontynuowane przez jego bratanka Władysława Tadeusza Wisłockiego. W czasie I wojny światowej „Przewodnik Bibliograficzny” nie ukazywał się. Za jego nieformalną kontynuację uznaje się czasopismo „Bibliografia Polska: miesięcznik dla wydawców, księgarzy, antykwarzy, jako też czytających i kupujących książki” (1914–1919) wydawane w Krakowie pod redakcją Jana Czubka i współpracującego z redakcją W.T. Wisłockiego. Równoległe z „Przewodnikiem Bibliograficznym” ukazywało się czasopismo „Książka: miesięcznik poświęcony krytyce i bibliografii polskiej” (1901–1914), firmowane

⁴ Zob. K. Bańkowska-Bober, *Statystyka wydawnictw w Polsce. Historia, metodyka i organizacja*, Warszawa 2006, s. 9–13.

⁵ Inicjatywy związane z utworzeniem polskiej bieżącej bibliografii narodowej opisywała E. Słodkowska, *Instytut Bibliograficzny w Polsce. Geneza, koncepcje teoretyczne i rozwój działalności*, „Biuletyn Instytutu Bibliograficznego” 7, 1964, nr 4, s. 257–326, a także A. Matczuk, *Prace nad zorganizowaniem urzędowej bieżącej bibliografii narodowej w Polsce w okresie międzywojennym (1918–1939)*, „Folia Bibliologica: biuletyn Biblioteki Głównej UMCS” 36/37, 1986/1987, s. 113–125. Matczuk przedstawiła m.in. koncepcje bieżącej bibliografii narodowej Józefa Andrzeja Załuskiego oraz z pierwszej i drugiej dekady XX wieku, firmowane przez Stanisława Jarkowskiego, Stefana Vrtela-Wierczyńskiego, Stanisława Lama, Adama Łysakowskiego, Jana Muszkowskiego.

⁶ Zob. W. Piusińska, *Polskie czasopisma bibliograficzne w latach 1901–1927*, „Przegląd Biblioteczny” 31, 1963, s. 92–101.

przez księgarnię Edwarda Wendego w Warszawie. Po przerwie wojennej „Książka” zaczęła ukazywać się w 1922 roku (rocznik 15 i zarazem ostatni) pod redakcją J. Muszkowskiego i M. Rulikowskiego. Czasopismo miało miesięczny dodatek zatytułowany „Przewodnik Bibliograficzny” (ukazało się 9 numerów), w którym redaktorzy prowadzili spis bibliograficzny polskiego piśmiennictwa na podstawie egzemplarzy obowiązkowych wpływających do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (MSW). W tym czasie piśmiennictwo polskie opracowywał też W.T. Wisłocki, który w 1922 roku zaczął ponownie wydawać „Przewodnik Bibliograficzny” (piśmiennictwo za rok 1920).

Jeszcze przed odzyskaniem niepodległości, podczas I wojny światowej, pojawiały się propozycje i koncepcje dotyczące przyszłości bibliotekarstwa i bibliografii w Polsce. W 1917 roku powstał Związek Bibliotekarzy Polskich, którego członkowie (m.in. Stefan Vrtel-Wierczyński, Jan Muszkowski, Ludwik Bernacki, Mieczysław Rulikowski, Zygmunt Mocarski) pracowali nad przyszłą organizacją bibliotek, prawodawstwem bibliotecznym, koncepcją bibliografii narodowej, utworzeniem biblioteki narodowej. Stefan Vrtel-Wierczyński w artykule *Organizacja bibliografii w Polsce* postulował utworzenie w Warszawie przy ministerstwie (ze względu na zapewnienie środków finansowych) Instytutu Bibliograficznego⁷, którego zadaniem byłaby finansowana przez państwo urzędowa rejestracja produkcji wydawniczej. Vrtel-Wierczyński zakładał opracowanie dwupoziomowe (dwustopniowe) zdecentralizowane: bibliografię opracowywałyby biblioteki regionalne w kraju, a nawet za granicą, natomiast Instytut Bibliograficzny, po zebraniu materiałów z bibliotek, ogłaszałby całość bibliografii⁸. Ten pomysł miał małe szanse realizacji, nie wskazano bowiem, jakie miałyby to być biblioteki regionalne współpracujące z Instytutem Bibliograficznym ani gdzie miałyby być on umiejscowiony, nie było też jednolitej instrukcji opracowania bibliograficznego (pierwszy projekt powstał dopiero w 1923 roku). Zresztą sam Vrtel-Wierczyński z czasem zmienił zdanie i stał się zwolennikiem scentralizowanego opracowania bieżącej bibliografii narodowej, o czym świadczy jego negatywny stosunek do koncepcji opracowania bibliografii narodowej przedstawionej w 1927 roku przez Adama Łysakowskiego (o czym dalej).

Koncepcję scentralizowanego opracowania bieżącej bibliografii narodowej reprezentował Związek Bibliotekarzy Polskich. Jego przewodniczący Mieczysław Rulikowski skierował w 1918 roku do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP) propozycję (*Memoriał*) utworzenia w ministerstwie Sekcji Piśmiennictwa, Bibliotek i Archiwów, która m.in. zajmowałaby się urzędową rejestracją druków na podstawie egzemplarza obowiązkowego. W tym

⁷ Historia Instytutu Bibliograficznego została dokładnie opisana w artykule: E. Słodkowska, op. cit.

⁸ Koncepcję tę opisała A. Matczuk, op. cit., s. 117.

samym roku skierowano do MWRiOP opracowany przez Ludwika Bernackiego, dyrektora Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie, *Memo-rial w sprawie Biblioteki Narodowej w Warszawie*. Postulowano w nim powołanie Biblioteki Narodowej, a w niej Instytutu Bibliograficznego odpowiedzialnego za prowadzenie bieżącej bibliografii narodowej.

PRAWO O EGZEMPLARZU OBOWIĄZKOWYM DLA BIBLIOTEK (1919, 1927, 1932)

W trzy miesiące po odzyskaniu niepodległości, 7 lutego 1919 roku, ukazał się podpisany przez Piłsudskiego dekret w przedmiocie tymczasowych przepisów prasowych⁹, który dotyczył także egzemplarza obowiązkowego dla bibliotek. Dekret nie obejmował całego kraju, a tylko obszar byłego zaboru rosyjskiego, miał charakter tymczasowy, aczkolwiek jego przepisy obowiązywały aż siedem lat. Stan przepisów o egzemplarzu obowiązkowym po odzyskaniu niepodległości ilustruje wypowiedź Jana Muszkowskiego:

Dotychczasowe przepisy o egzemplarzu obowiązkowym opierały się na szeregu dekretów i ustaw, odmiennych dla poszczególnych dzielnic. Dla b. zaboru rosyjskiego obowiązywał dekret z 7 lutego 1919 r. wraz z rozporządzeniem z 12-go tegoż miesiąca; dla b. zaboru austriackiego ustawa z 17 grudnia 1862 r. wraz z instrukcją z 1863 r.; dla b. dzielnicy pruskiej ustawa z 7 maja 1874 r., uzupełniona rozporządzeniem Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej z 6 lipca 1919 r. i rozporządzeniem, ogłoszonym 8 listopada tegoż roku; dla kresów wschodnich wreszcie rozporządzenie Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich z 17 lipca 1919 r.¹⁰

Dekret zobowiązywał drukarzy do dostarczania w miejscowym urzędzie (powiatowym) do spraw prasy określonej liczby egzemplarzy druków: książek, broszur, czasopism, plakatów, nut, ikonografii (kartki, wizerunki, rysunki), planów i map. Przepis nie dotyczył tzw. akcydensów (formularzy, zaproszeń, zawiadomień itp.).

12 lutego 1919 roku ukazało się zapowiadane rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych w przedmiocie dostarczania bezpłatnych egzemplarzy obowiązkowych druków¹¹, zgodnie z którym drukarze mieli dostarczać 8 egzemplarzy książek i 9 egzemplarzy czasopism, z czego, zgodnie z dekretem, 2 egzemplarze książek i 3 egzemplarze czasopism miało zatrzymywać MSW do celów kontrolnych. Dalsze egzemplarze (po jednym) miały otrzymywać: Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, Biblioteka Publiczna w Warszawie, Biblioteka Jagiellońska,

⁹ Dekret w przedmiocie tymczasowych przepisów prasowych, D.U. 1919, nr 14, poz. 186.

¹⁰ J. Muszkowski, *Sprawa książki w nowej ustawie prasowej*, „Przegląd Biblioteczny” 1, 1927, s. 41.

¹¹ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych w przedmiocie dostarczania bezpłatnych egzemplarzy obowiązkowych druków, „Monitor Polski” 1919, nr 38.

Biblioteka Uniwersytecka we Lwowie, Biblioteka Uniwersytecka w Lublinie (późniejsza Biblioteka KUL), Biblioteka Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu¹².

Wydany 17 marca 1919 roku okólnik Ministra Spraw Wewnętrznych¹³ regulował sposób przekazywania egzemplarzy bibliotekom. Miały je otrzymywać bezpośrednio (przesyłki zwolnione z opłaty pocztowej), nie zaś za pośrednictwem urzędu administracyjnego (jak to pierwotnie zapisano w dekreście, z wyjątkiem Biblioteki Uniwersyteckiej we Lwowie i Biblioteki TPN w Poznaniu — egzemplarze dla tych bibliotek miały być czasowo zatrzymywane w urzędach administracyjnych).

Trzeba też zauważyć, że 6 lipca 1919 roku, niezależnie od dekretu, Komisariat Naczelnej Rady Ludowej w Poznaniu wydał rozporządzenie nr 91¹⁴, w którym zobowiązywano wydawców (pod karą 100 marek lub dwóch tygodni aresztu) do przekazywania nieodpłatnie jednego egzemplarza każdego druku wychodzącego na tym terenie. Z egzemplarzy tych korzystały biblioteki poznańskie (Biblioteka Raczyńskich, Biblioteka Uniwersytecka, Biblioteka Towarzystwa Przyjaciół Nauk).

Dekret z 7 lutego 1919 roku miał przede wszystkim umożliwić państwową kontrolę druków. W drugiej kolejności egzemplarze obowiązkowe miały zasilać księgozbiory większych i ważniejszych bibliotek i dopiero w przyszłości, po objęciu egzemplarzem obowiązkowym całego kraju, mogły stanowić podstawę bieżącej bibliografii narodowej.

Istotną cezurą dla bibliografii narodowej stało się Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 10 maja 1927 roku o prawie prasowym¹⁵, które obejmowało cały kraj oraz zapowiadało powstanie Biblioteki Narodowej. W artykule 9 stwierdzano:

Prócz egzemplarzy obowiązkowych [3 egzemplarze dostarczane właściwym władzom urzędowym okręgu, na którego terenie drukowano lub wydano druk] zarządzający zakładem, w którym druk odbito, winien dostarczyć bezpłatnie dla celów bibliotecznych oraz dla celów urzędowej rejestracji liczbę egzemplarzy każdego druku, określaną rozporządzeniami Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych; liczba tych egzemplarzy nie może przewyższać dziesięciu. Utwory muzyczne bez tekstu słownego i druki artystyczne będą dostarczane bezpłatnie w jednym egzemplarzu Bibliotece Narodowej w Warsza-

¹² W Rozporządzeniu nie uwzględniono Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego, który wznowił działalność w sierpniu 1919 roku, i Uniwersytetu Poznańskiego, który powołano w maju 1919 roku.

¹³ Okólnik Ministra Spraw Wewnętrznych do Komisarzy Ludowych i do Naczelnego Inspektora Policji w Warszawie w przedmiocie przesyłania obowiązkowych bezpłatnych egzemplarzy druków bibliotekom, do ich otrzymywania upoważnionym z 17 marca 1919 roku, D.U. MSW 1919, nr 21, poz. 273.

¹⁴ Rozporządzenie nr 91 Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej w Poznaniu, „Tygodnik Urzędowy” 1919, nr 29, poz. 91.

¹⁵ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 10 maja 1927 roku o prawie prasowym, D.U. R.P. nr 45, poz. 398.

wie. [...] Co do druków odbitych zagranicą, a wydanych w Państwie, obowiązki powyższe ciążyą na nakładcy a co do czasopism — na wydawcy.

Szczegóły dostarczania egzemplarza obowiązkowego regulowało Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych z dnia 4 lipca 1927 roku w sprawie bezpłatnego dostarczania druków dla celów bibliotecznych i urzędowej rejestracji¹⁶. Zgodnie z jego brzmieniem liczba egzemplarzy druków zwartych wynosiła 7, natomiast czasopism — 9. Otrzymywały je: Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Biblioteka Narodowa w Warszawie, Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, Biblioteka Uniwersytecka we Lwowie, Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu, Biblioteka Uniwersytecka w Wilnie, Biblioteka Publiczna w Warszawie, Książnica Miejska im. Kopernika w Toruniu, Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Lwowie.

Wszystkie druki miała otrzymywać Biblioteka Narodowa (do czasu jej utworzenia MWRiOP). Czasopisma z całego kraju miała otrzymywać Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie. Ustalono sześć bibliotek okręgowych, które miały otrzymywać egzemplarz regionalny z poszczególnych województw. Były to:

— Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego dla województw: warszawskiego, łódzkiego i lubelskiego;

— Biblioteka Jagiellońska dla województw: krakowskiego, kieleckiego, śląskiego;

— Biblioteka Uniwersytetu Lwowskiego dla województw: lwowskiego, stanisławowskiego, tarnopolskiego i wołyńskiego;

— Biblioteka Uniwersytetu Poznańskiego dla województwa poznańskiego;

— Książnica Miejska w Toruniu dla województwa pomorskiego;

— Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego dla województw: białostockiego, nowogródzkiego, poleskiego, wileńskiego.

Dodać tu należy, że Biblioteka Sejmowa na mocy porozumienia ze Związkiem Księgarzy Polskich otrzymywała nieodpłatnie od wydawców po jednym egzemplarzu każdej żądanej książki (egzemplarz na żądanie). Uznawał to Muszkowski za rozsądny krok w kierunku właściwego kształtowania księgozbiorów bibliotek naukowych¹⁷.

W przypadku wydawnictw ciągłych biblioteki okręgowe miały otrzymywać czasopisma ze swojego okręgu oraz czterech innych wskazanych w Rozporządzeniu.

¹⁶ Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych z dnia 4 lipca 1927 roku w sprawie bezpłatnego dostarczania druków dla celów bibliotecznych i urzędowej rejestracji, D.U. 1927, nr 67, poz. 595.

¹⁷ J. Muszkowski, *Sprawa książki...*, s. 45.

W przepisach z 1927 roku warto zwrócić uwagę na cztery sprawy, mianowicie: 1) egzemplarz obowiązkowy obejmował cały kraj; 2) pełny egzemplarz obowiązkowy książek i czasopism miała otrzymywać Biblioteka Narodowa; 3) dla całego kraju utworzono egzemplarz obowiązkowy regionalny przyznany wyznaczonym bibliotekom okręgowym; 4) egzemplarze obowiązkowe miały być drukowane na papierze trwałym (bezdrewnym).

Rozporządzenie z 10 maja 1927 roku dało asumpt do prac nad bibliografią regionalną i bibliografią narodową. Propozycję zgłosił Adam Łysakowski (wówczas bibliotekarz w Bibliotece Publicznej Uniwersytetu Wileńskiego) w porozumieniu z dyrektorem Biblioteki, Stefanem Rygłem. Koncepcja ta została przesłana w formie memoriału do MWRiOP. Polegała ona na sporządzaniu przez biblioteki okręgowe opisów bibliograficznych dla egzemplarzy regionalnych i codziennym (lub nieco rzadszym) publikowaniu ich w miejskiej gazecie. Jednodniowy cykl drukarski gazet zapewniałby aktualność, a możliwość zaprenumerowania gazet z bibliografią regionalną stwarzałaby wszystkim zainteresowanym bibliotekom w kraju wgląd w całość produkcji wydawniczej każdego regionu, a tym samym kraju. Wycinane z gazety opisy bibliograficzne można byłoby wykorzystać w katalogach bibliotecznych, a scalenie tych materiałów dawałoby bieżącą bibliografię narodową¹⁸. Jak pisała Helena Hleb-Koszańska: „Był to szeroki zamysł organizacyjny, wyznaczający funkcje rejestracji prymarnej bibliografiom regionalnym, oparty na założeniu, że biblioteki regionalne podejmą tę akcję”¹⁹. W propozycji Łysakowskiego mieściła się bieżąca bibliografia narodowa i bibliografie regionalne podmiotowe (rejestrujące druki powstałe na danym terenie). U podstaw tej propozycji leżała niewątpliwie racjonalna ocena sytuacji, wynikająca z nieistnienia Biblioteki Narodowej i centralnego ośrodka bibliograficznego. Łysakowski widział w tym szansę na przyspieszenie opracowania bibliograficznego piśmiennictwa krajowego (w sposób zdecentralizowany) i udostępnienie informacji w katalogach bibliotecznych, a jednocześnie pełną rejestrację egzemplarza obowiązkowego. Pracę praktyczną nad taką bibliografią rozpoczęła w grudniu 1927 roku Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego (Łysakowski był kierownikiem Działu Książek). Ogłaszano ją w „Dzienniku Wileńskim” jako „Urzędową Bibliografię Regionalną województw wileńskiego, białostockiego, nowogródzkiego, poleskiego”. Ukazywała się do końca 1928 roku (146 wykazów)²⁰. Gdy w 1928 roku zaczął wychodzić „Urzędowy Wykaz Druków” obejmujący egzemplarz obowiązkowy z całego kraju, Łysakowski zaprzestał ogłaszania „Urzędowej Bibliografii Regionalnej” z terenu województw północno-wschodnich. Mankamentem koncepcji Łysakowskiego było wyznaczenie bibliotek uniwersyteckich jako bibliotek okręgowych otrzymujących egzemplarz

¹⁸ H. Hleb-Koszańska, *Adam Łysakowski — życie i działalność*, „Przegląd Biblioteczny” 1971, z. 1–4, s. 9.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem, s. 10.

regionalny. Te biblioteki miały swoje zadania informacyjno-naukowe i nie były zainteresowane ich poszerzaniem²¹. Koncepcja nie zyskała aprobaty środowiska. Większość znanych bibliografów wiązała bieżącą bibliografię narodową z centralnym opracowaniem w Bibliotece Narodowej, zwłaszcza że instytucja ta została już uwzględniona w rozporządzeniu o egzemplarzu obowiązkowym z 1927 roku.

Rozporządzenie z 10 maja 1927 roku obowiązywało praktycznie do 1934 roku, zastąpiła je Ustawa z 18 marca 1932 roku i Rozporządzenie Ministra WRiOP z 9 lutego 1934 roku²². Pełny egzemplarz obowiązkowy otrzymywała Biblioteka Narodowa, natomiast 7 bibliotek okręgowych: Biblioteka Jagiellońska, Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu Lwowskiego, Uniwersytetu Poznańskiego, Biblioteka Sejmu Śląskiego w Katowicach, Książnica Miejska w Toruniu i Biblioteka Wróblewskich w Wilnie otrzymywały egzemplarz regionalny. Wszystkie wydawnictwa ciągłe otrzymywał Zakład Narodowy im. Ossolińskich, a Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy miała otrzymywać druki powyżej 4 arkuszy oraz czasopisma (bez gazet), z wyłączeniem druków żydowskich. Te kierowano do Biblioteki Wielkiej Synagogi w Warszawie, druki ukraińskie otrzymywała Biblioteka Naukowego Towarzystwa im. T. Szewczenki we Lwowie. Problemem było nie tylko gromadzenie egzemplarza obowiązkowego, ale także współpraca bibliotek okręgowych z Biblioteką Narodową w zakresie wymiany informacji o egzemplarzu obowiązkowym, co miało wpływ na rejestrację bibliograficzną i statystyczną.

OD „BIULETYNU BIBLIOGRAFICZNEGO” I „PRZEWODNIKA
BIBLIOGRAFICZNEGO” DO „URZĘDOWEGO WYKAZU DRUKÓW”

Na podstawie dostarczanych do MSW egzemplarzy obowiązkowych w Referacie Ewidencyjno-Bibliograficznym Wydziału Prasowego MSW, którego organizatorem i pracownikiem był Zygmunt Mocarski (z wykształcenia prawnik), zaczęto opracowywać „Biuletyn Bibliograficzny” — urzędową rejestrację druków. Pierwszy zeszyt „Biuletynu Bibliograficznego” ukazał się w kwietniu 1920 roku i obejmował druki od 1 lipca do 31 grudnia 1919 roku. Przedsięwzięcie to opisywał Muszkowski tak:

²¹ W opinii wielu bibliotekarzy egzemplarz obowiązkowy wiązał się z wysokimi kosztami opracowania, a jednocześnie małą przydatnością druków regionalnych w bibliotekach naukowych. W ustawie z 1932 roku prawa do regionalnego egzemplarza obowiązkowego przejęła od Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego Biblioteka Wróblewskich w Wilnie. Zob. H. Hleb-Koszańska, op. cit., s. 20.

²² *Ustawa z 18 marca 1932 r. o bezpłatnym dostarczaniu druków dla celów bibliotecznych i urzędowej rejestracji*, D.U. 1932, nr 33, poz. 347; *Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 9 lutego 1934 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych w sprawie bezpłatnego dostarczania druków dla celów bibliotecznych i urzędowej rejestracji*, D.U. 1934, nr 17, poz. 137.

Zawiera on 998 pozycji druków odrębnych we wszystkich językach (każdy język oddzielnie), wykaz 1052 czasopism i skorowidz miejscowości. W zeszycie trzecim przybywają jeszcze dwa działy: areszty na druki i odebranie debitu; w zeszycie czwartym: skorowidz rzeczowy druków oraz dział nieurzędowy, zawierający artykuł p. t. *W sprawie statystyki prasy polskiej*. Był to zeszyt ostatni, piąty bowiem, zawierający 75 stron pisma maszynowego, nie mógł już wyjść z druku z powodu braku środków. Rejestracja ta, której stopień kompletności będzie można ocenić dopiero po wykończeniu zestawienia materiałów do bibliografii polskiej 1901–1925, jest opracowana zupełnie poprawnie pod względem technicznym, z uwzględnieniem pism ulotnych i odezów (których pierwsze słowa są cytowane), z dążeniem do rozwiązania pseudonimów i kryptonimów, z podaniem formatu w centymetrach i, co najważniejsza, wysokości nakładu — po raz pierwszy w bibliografii polskiej²³.

Po latach podobnie pozytywnie oceniała metodykę (hasła osobowe, adres wydawniczy, opis fizyczny dokumentów, odsyłacze) „Biuletynu Bibliograficznego” Wanda Piusińska²⁴ z Instytutu Bibliograficznego. Na podstawie tej charakterystyki można stwierdzić, że „Biuletyn Bibliograficzny” był bieżącą bibliografią narodową, choć niekompletną, bo obejmował produkcję wydawniczą tylko z terenu byłego Królestwa Polskiego i obwodu białostockiego. MSW nie miało jednak środków na dalsze wydawanie „Biuletynu Bibliograficznego”, który przestał się ukazywać, natomiast w dalszym ciągu gromadzono egzemplarz obowiązkowy i opracowywano statystykę wydawniczą. Tablice statystyczne były dołączane jako kwartalne dodatki do „Biuletynu Prasowego MSW”. W 1923 roku odszedł z Wydziału Prasowego MSW Zygmunt Mocarski (został dyrektorem Książnicy Miejskiej w Toruniu), a na naczelnika Wydziału powołano Melchiora Wańkowicza, który pracował tu do 1926 roku. W Wydziale opracowywano kwartalne i roczne wykazy statystyczne druków za lata 1924, 1925, 1926. Działalność organizacyjną Wańkowicza chwalił Muszkowski, potwierdzając wcześniejsze trudności, zwłaszcza brak środków finansowych²⁵.

Zakończenie wydawania „Biuletynu Bibliograficznego” zbiegło się w czasie ze wznowieniem przez Władysława T. Wisłockiego w 1922 roku wydawania po przerwie wojennej „Przewodnika Bibliograficznego” (tzw. druga seria). Zamieścił w nim bibliografię druków wydanych w Polsce oraz poloników zagranicznych z roku 1920. Wydawcą była księgarnia Kazimierza Gubrynowicza w Krakowie. Następny rocznik wydała Książnica-Atlas, natomiast roczniki 1922–1923, z braku środków, pozostały w maszynopisie. W latach 1924–1928 wydawcą „Przewodnika Bibliograficznego” był Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Lwowie (korzystający z dotacji państwowej). Po rezygnacji Ossolineum z roli wydawcy czasopismo przekazano Związkowi Księgarzy Polskich, który wydawał je w latach 1929–1933 (tzw. trzecia seria). Od 1928 roku, gdy zaczął się ukazywać systematycznie „Urzędowy Wykaz Druków”, „Przewodnik Bibliograficzny” stawał się zbędny jako pismo bibliograficzne.

²³ J. Muszkowski, *Sprawa książki...*, s. 52.

²⁴ W. Piusińska, op. cit.

²⁵ J. Muszkowski, *Sprawa książki...*, s. 53.

Rolę „Przewodnika Bibliograficznego” w niepodległej Polsce należy rozpatrywać na dwóch płaszczyznach: w okresie 1922–1927, tj. przed pojawieniem się „Urzędowego Wykazu Druków” i po zawieszeniu „Biuletynu Bibliograficznego”, oraz w czasie, gdy zaczyna się ukazywać UWD (od 1928). W tym pierwszym okresie „Przewodnik Bibliograficzny” stanowił istotne źródło dokumentacji piśmiennictwa, rejestrujące także polonica zagraniczne²⁶. Stefan Vrtel-Wierczyński pisząc w 1928 roku o pilnych zadaniach bibliograficznych, wśród których wymienił rejestrację bieżącej produkcji drukarskiej polskiej, nazywał „Przewodnik Bibliograficzny” „nieocenionym” źródłem, jednak w 1928 roku sytuacja wyglądała już nieco inaczej:

Ale z wydawnictwem *Przewodnika Bibliograficznego* łączy się kwestia rejestracji całkowitej produkcji wydawniczej Państwa. *Przewodnik*, jak wiadomo, nie rejestruje wszystkich druków ukazujących się na terenie Rzeczypospolitej, np. ruskich, białoruskich, litewskich, niemieckich, żydowskich; te z nich tylko notuje, które mają bliższy związek z Polską czy piśmiennictwem polskim [taką zasadę przyjął K. Estreicher, a za nim J. Muszkowski w *Bibliografii polskiej*]. Z drugiej jednak strony nie ulega wątpliwości, że musimy mieć organ, rejestrujący komplet produkcji drukarskiej na obszarze Państwa Polskiego. Podstawą tej rejestracji może być jedynie materiał uzyskany oficjalnie drogą egzemplarza obowiązkowego z obszaru całej Rzeczypospolitej; jest nią Biblioteka Narodowa. Wobec tego jest rzeczą zupełnie naturalną, że rejestracja ta odbywać się będzie tam właśnie i że będzie uskuteczniata przez utworzony przy Bibliotece Narodowej Państwowy Instytut Bibliograficzny²⁷.

Czym zatem miał być „Przewodnik Bibliograficzny” w sytuacji, gdy w Wydziale Bibliotek MWRiOP opracowywano już od września 1927 roku „Urzędowy Wykaz Druków”? Wierczyński pisał: „»Przewodnik« powinien istnieć nadal, ale w zmienionej postaci, w odmiennym niż dotychczas charakterze. W dzisiejszej swej formie nie ma on zdecydowanego wyrazu: nie rejestruje kompletu produkcji drukarskiej Państwa i nie zadowala dostatecznie aktualnych potrzeb księgarstwa i czytelnictwa”²⁸. Proponował, aby „Przewodnik Bibliograficzny” stał się elitarnym pismem bibliograficznym, „prawdziwym przewodnikiem po piśmiennictwie polskim”, powinien „otworzyć swoje łamy dla zagadnień teoretycznych i historycznych, i zajmować się, obok rejestracji, także bibliologią”²⁹. Aby tak się stało, należało w nim wprowadzić selekcję materiału, zrezygnować z rejestrowania dokumentów nieistotnych dla nauki i księgarstwa. Mimo przekazania czasopisma w 1929 roku Związkowi Księgarzy Polskich, Helena Hleb-Koszańska uważała je za niezbędne do porównawczego uzupełniania „Urzędowego Wykazu Druków”³⁰.

²⁶ Zob. W.T. Wisłocki, *Rejestracja bieżącej produkcji wydawniczej polskiej (referat)*, „Przegląd Biblioteczny” 3, 1929, s. 346–357, oraz W. Piusińska, op. cit.

²⁷ S. Vrtel-Wierczyński, *O najpilniejszych zadaniach naszej bibliografii*, „Przegląd Biblioteczny” 2, 1928, s. 194–195.

²⁸ Ibidem, s. 195.

²⁹ Ibidem, s. 196.

³⁰ H. Hleb-Koszańska, *Perspektywy komasacji Urzędowego Wykazu Druków*, „Przegląd Biblioteczny” 12, 1938, s. 253.

W 1928 roku na mocy Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 lutego 1928 roku o Bibliotece Narodowej³¹ powstała centralna biblioteka państwa, podlegająca Ministrowi WRiOP, a przy niej Instytut Bibliograficzny, „który ma za zadanie inicjowanie i prowadzenie wszelkich prac wchodzących w zakres bibliografii wytworów pisma, druku i grafiki” (art. 2). W chwili powołania Biblioteki Narodowej nie miała ona jeszcze swojej lokalizacji, dlatego egzemplarz obowiązkowy gromadzono w Wydziale Bibliotek MWRiOP. Tam też byli zatrudnieni pracownicy zajmujący się UWD, kierowanym przez Jadwigę Dąbrowską³².

Pierwszy zeszyt UWD ukazał się 24 września 1927 roku w postaci powielonej w kilkunastu egzemplarzach rozesłanych do bibliotek otrzymujących egzemplarz obowiązkowy. Rejestrowano w nim druki polskie i obce (mniejszości narodowych) w dwóch ciągach alfabetycznych. Dyskusja na temat UWD odbyła się podczas II Zjazdu Bibliotekarzy Polskich w Warszawie (29 maja–2 czerwca 1929) po kilkunastu miesiącach jego ukazywania się. Oceny dokonał W.T. Wisłocki, dla którego punktem odniesienia był „Przewodnik Bibliograficzny”. Chodziło o metodykę opracowania, dobór materiałów, układ oraz szatę edytorską³³. Odpowiadając na zarzuty Wisłockiego, Jadwiga Dąbrowska określiła wyraźnie, czym ma być UWD z punktu widzenia urzędowej rejestracji druków na potrzeby bieżącej bibliografii narodowej i statystyki wydawniczej:

Powstanie wydawnictwa [UWD] zostało zdecydowane przez § 5 Rozporządzenia Ministra W. R. i O. P. w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych z dn. 4 lipca 1927, który brzmi: „Rejestrację druków prowadzi na podstawie egzemplarzy, dostarczanych dla Biblioteki Narodowej w Warszawie, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego”. Ten ścisły związek z Rozporządzeniem przesądził o charakterze wydawnictwa, które nie jest i nie ma być niczym innym, jak niejako inwentarzem całkowitej produkcji wydawniczej polskiej, surowym materiałem do bibliografii narodowej [podkr. — J.S.]. [...] Wyłoniła się przedewszystkim możność dostarczenia bibliotekom, otrzymującym egzemplarz obowiązkowy i przeciążonym pracą nad nim, gotowych lub przynajmniej prawie gotowych pozycji katalogowych [druk jednostronny UWD], umożliwiając szybsze i tańsze wcielenie do zbiorów i udostępnienie znacznej liczby nowości. [...] Poza powyższymi celami praktyczno-bibliotekarskimi Urzędowy *Wykaz* dąży do zgromadzenia jak najbardziej wyczerpująco zarejestrowanego materiału nie tylko do 3- lub 5-cioletnich zestawień bibliografii narodowej [podkr. — J.S.], która by w odpowiednim opracowaniu mogła kontynuować dzieło Karola Estreichera, ale i do wszelkich prac i wydawnictw bibliograficznych lub innych badań naukowych — pragnąc jednak zawsze tylko odgrywać rolę źródła [podkr. — J.S.]. W myśl zasady K. Estreichera, że „cokolwiek zeszło na niwie ojczyznej, jest dla bibliografa relikwią”, notuje *Wykaz* druki mało lub wcale nieposiadające wartości naukowej, interesujące natomiast jako przejaw życia społecznego. Dzięki temu właśnie, co specjalnie razi w *Wykazie* Sz[anownego] Referenta [W.T. Wisłockiego], można było rozpocząć organizowanie, i systematyczne prowadzenie staty-

³¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 lutego 1928 roku o Bibliotece Narodowej, D.U. 1928, nr 21, poz. 183.

³² J. Dąbrowska w latach 1945–1968 kierowała w Instytucie Bibliograficznym BN redakcją „Przewodnika Bibliograficznego”, następcy „Urzędowego Wykazu Druków”.

³³ W.T. Wisłocki, op. cit.

styki druków nieperiodycznych [podkr. — J.S.], która dotąd w Polsce oficjalnie prawie nie istniała i którą zaledwie paru specjalistów się interesowało i zajmowało³⁴.

Tak więc UWD miał być najpełniejszym inwentarzem krajowej produkcji wydawniczej, źródłem dla kilkuletnich komasacji bibliografii narodowej³⁵, podstawą dla bieżącej rocznej statystyki wydawniczej oraz pomocą dla bibliotek, które mogły korzystać z gotowych opisów bibliograficznych oraz śledzić i monitorować napływ egzemplarza obowiązkowego z wyznaczonych województw. Czy jednak w rzeczywistości UWD był takim źródłem? Sprawę tę opisał Eustachy Gaberle w artykule *Polska produkcja wydawnicza a biblioteki*³⁶. Wnioski, do jakich doszedł autor, można sformułować następująco: 1) egzemplarz obowiązkowy nie jest dostarczany w całości ani do Biblioteki Narodowej, ani do bibliotek okręgowych; 2) UWD nie otrzymuje egzemplarza obowiązkowego wcześniej niż biblioteki okręgowe, a zatem nie może być dla bibliotek ani źródłem opisów, ani źródłem monitorowania u drukarzy; 3) bez pomocy administracji państwowej nie da się zgromadzić egzemplarza obowiązkowego; 4) za dużo bibliotek otrzymuje egzemplarz obowiązkowy, nie mając warunków ani do jego opracowania, ani przechowywania.

Egzemplarz obowiązkowy nie wpływał terminowo i w pełni nawet do Biblioteki Narodowej. Jak podaje Gaberle, do listopada 1934 roku do BN wpłynęły druki zaledwie ze 134 drukarni spośród 1650 istniejących³⁷. O niekompletności UWD pisała też Hleb-Koszańska. Ze względu na aktualność UWD spóźnienia nie mogły przekraczać następnego półrocza w stosunku do roku bieżącego (w 1937 rozszerzono spóźnienia na cały następny rok, ze spóźnionych opisów tworzone kartotekę uzupełnień do przyszłej komasacji). Hleb-Koszańska stwierdzała wprost, że UWD nie jest bibliografią kompletną³⁸. Praktyka współpracy BN i bibliotek okręgowych w zakresie informacji o egzemplarzu obowiązkowym wyglądała źle, o czym pisał Gaberle:

Urzędowym źródłem wiadomości o należnych wyznaczonym bibliotekom drukach jest *Urzędowy Wykaz Druków wydawanych w Rzeczypospolitej Polskiej*. Opracowuje go Instytut Bibliograficzny przy Bibliotece Narodowej na podstawie egzemplarzy druków napływających do Biblioteki Narodowej z całego obszaru Państwa oraz z pomocą wykazów druków otrzymanych przez biblioteki okręgowe, które obowiązane są nadsyłać je Instytutowi 1-go i 15-go każdego miesiąca. Niestety ta wymiana wykazów druków między Instytutem Bibliograficznym a bibliotekami okręgowymi, przewidziana w rozdz. III Ok. [Okólnik MWRIO] chroma. Biblioteki okręgowy

³⁴ J. Dąbrowska, *Rejestracja bieżącej produkcji wydawniczej*, „Przegląd Biblioteczny” 2, 1929, s. 357–358.

³⁵ O planach kilkuletnich komasacji UWD, do której nigdy nie doszło, pisała H. Hleb-Koszańska, *Perspektywy komasacji...*, s. 245–263.

³⁶ E. Gaberle, *Polska produkcja wydawnicza a biblioteki*, „Przegląd Biblioteczny” 9, 1935, s. 1–19.

³⁷ Ibidem, s. 2.

³⁸ H. Hleb-Koszańska, *Perspektywy komasacji...*, s. 249–252.

wysyłają, jak stwierdza Biblioteka Narodowa, owe dwutygodniowe wykazy nie w oznaczonych terminach, spóźnione, bibliograficznie niedokładne i błędnie przepisane. Skolei [!] opóźnia się *Urzędowy Wykaz Druków*, który licząc 52 numery rocznie powinien ukazywać się co tygodnia, nadchodzi do bibliotek w nierównych, nieraz kilkutygodniowych odstępach czasu i zawiera opisy druków tak opóźnione, że wartość jego dla celów reklamacyjnych, jak katalogowych staje się problematyczna. Wytwarza się błędne koło: urzędowa bibliografia cierpi wskutek złego dostarczania druków i wadliwego funkcjonowania aparatu wykonawczego, a brak głównego źródła informacji o drukach utrudniają wykonywanie przepisów i udaremniają poprawę. Do uzyskania kompletu druków regionalnych w bibliotece okręgowej *Urz[ędowy] Wykaz Druków* przyczynia się niewiele, gdyż rzadko zdarza się, by Biblioteka Narodowa otrzymała i wykazała druk wcześniej niż właściwa biblioteka okręgowa. Często zaś nadchodzą druki do obu bibliotek mniej więcej równocześnie, równocześnie wykonywa się siłami bibliotecznymi tu i tam ta sama praca: sporządzanie z druków obowiązkowych opisów bibliograficznych według zasad przestrzeganych w *Urz[ędowym] Wykazie Druków*. Dzieje się to ze szkodą dla śledzenia ruchu wydawniczego i czynności reklamacyjnych, nie mówiąc już o innych pracach bibliotecznych³⁹.

H. Hleb-Koszańska dokonała analizy UWD jako źródła dla oficjalnej statystyki wydawniczej i bibliografii narodowej dla lat 1928–1937 (oraz wcześniejszych z lat 1926–1927 na podstawie zbiorów w MSW i „Przewodnika Bibliograficznego”). Liczby ustalone przez nią dla bibliografii narodowej za lata 1926–1928 pokrywały się z liczbami uwzględnianymi przez „Przewodnik Bibliograficzny” Wisłockiego (dla rocznika 1926 wynik wynosił 4640 tytułów — 4646 „PB”, dla rocznika 1927: 5250 — 5253 „PB”), co świadczy o znaczeniu „Przewodnika Bibliograficznego” dla rejestracji piśmiennictwa narodowego. Różnice między oficjalną statystyką a materiałami do bibliografii narodowej dla lat 1926–1928 wynosiły ok. 40%. Różnica ta wynikała z liczenia dokumentów życia społecznego, które według Hleb-Koszańskiej stanowiły ok. 40% produkcji wydawniczej (od 1936 roku UWD pomijał je całkowicie w rejestracji). Od 1931 roku różnic w bibliografii i statystyce nie było, dane przygotowywała bowiem Biblioteka Narodowa na podstawie UWD⁴⁰.

UWD miał dwa dodatki. Jeden wychodzący w latach 1930–1935 miesięczny „Urzędowy Wykaz Druków Periodycznych Wydawanych w Rzeczypospolitej Polskiej” (od 1936 roku włączony do zrzębu głównego), w którym rejestrowano opisy czasopism nowych, zawieszonych i zmieniających tytuł o częstotliwości do kwartalnika włącznie, natomiast w zrzębie głównym UWD rejestrowano poszczególne tomy czasopism nieregularnych, roczników i półroczników (ze względów statystycznych traktowano je jak druki zwarte). Drugim dodatkiem był początkowo nieregularny, potem kwartalny „Wykaz Druków Polskich lub Polski Dotyczących Wydanych za Granicą”, który wychodził w latach 1928–1939.

Podsumowując sprawy statystyki wydawniczej w okresie międzywojennym, należy stwierdzić, że zajmował się nią Główny Urząd Statystyczny, zamieszczając w „Roczniku Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej” tablice dotyczące produk-

³⁹ Ibidem, s. 7.

⁴⁰ Ibidem, s. 258–259.

cji wydawniczej. W latach 1919–1927 podstawą były materiały przygotowane w Wydziale Prasowym MSW. W latach 1928–1930, już po decyzji o powołaniu Biblioteki Narodowej (ale jeszcze bez lokalizacji), materiały do statystyki przygotowywano w Wydziale Bibliotek w MWRiOP, w którym od sierpnia 1927 roku gromadzono egzemplarz obowiązkowy z przeznaczeniem dla Biblioteki Narodowej. Jak oceniła ten wstępny okres Maria Czarnowska (organizatorka statystyki powojennej w BN), „był to jeszcze ciągle okres pewnego chaosu, prób i szukania form”. Pod kierunkiem Stefana Dembego (naczelnika Wydziału, a od 1928 dyrektora BN) publikowano „Statystykę Druków”, kontynuowaną w Bibliotece Narodowej w postaci kwartalnego dodatku (pt. „Statystyka Druków Wydanych w Rzeczypospolitej Polskiej”) do „Urzędowego Wykazu Druków”. Sytuacja organizacyjnie unormowała się, gdy opracowanie „Urzędowego Wykazu Druków” przejął Instytut Bibliograficzny w Bibliotece Narodowej, dostarczając materiały Głównemu Urzędowi Statystycznemu⁴¹. Statystyka wydawnicza została skorelowana z bibliografią narodową, aczkolwiek ze względu na trudności w terminowym zgromadzeniu egzemplarza obowiązkowego można przypuszczać, że były w niej pewne niezgodności w porównaniu ze stanem rzeczywistym.

Na zakończenie warto przytoczyć słowa Jana Muszkowskiego o związkach bieżącej bibliografii narodowej i statystyki wydawniczej:

Rejestracja bibliograficzna ma do spełnienia obok informacyjnej jeszcze jedną doniosłą rolę [...], a tą jest dostarczanie materiału do statystyki produkcji wydawniczej. Od tego, na jakim materiale i w jakich warunkach opracowuje [się] tę bibliografię bieżącą, od jej zasięgu, ukształtowania, metody zależy zasięg i dokładność zestawień liczbowych, które uznawane są powszechnie za wyraz aktywności kulturalnej grup ludzkich. Zestawieniami tymi operuje się na terenie międzynarodowym, porównując je pomiędzy sobą i wysnuwając z nich wnioski składające się na opinię państw i narodów jako czynnych wytwórców i propagatorów dóbr kulturalnych. Bibliografia narodowa i statystyka są więc ze sobą tak ściśle sprzężone, że stanowią dwa elementy jednego i tego samego zadania — inwentaryzacji światowej produkcji dzieł piśmienniczych⁴².

JADWIGA SADOWSKA

PROBLEMS OF THE STATE PRINTS REGISTRATION IN POLAND (1918–1939):
LEGAL DEPOSIT, NATIONAL BIBLIOGRAPHY, PUBLISHING STATISTICS

Summary

The author of the article analyses the history of official (state) registration of prints in Poland in 1919–1939. The main problem was to correlate the collecting of legal deposits as well as compile the current national bibliography and credible state publishing statistics. A significant difficulty involved in compiling official book records was caused by the fact that had been no National

⁴¹ Zob. M. Czarnowska, *Ilościowy rozwój polskiego ruchu wydawniczego 1501–1965*, Warszawa 1967, s. 31–35, oraz K. Bańkowska-Bober, op. cit., s. 14–27.

⁴² J. Muszkowski, *Rejestracja produkcji wydawniczej...*, s. 25.

Library before 1928. The article draws on the writings of bibliographers from the period (Stefan Vrtel-Wierczyński, Jan Muszkowski, Władysław Tadeusz Wisłocki, Eustachy Gaberle, Jadwiga Dąbrowska, Helena Hleb-Koszańska). The author's starting point is an analysis of legal deposit regulations issued three times: in 1919, 1927 and in 1932. According to the first regulations, legal deposits were to be given to university libraries in Kraków, Warsaw, Lviv, Lublin as well as the Public Library in Warsaw and the library of the Society of Friends of Sciences in Poznań. The main problem was that the regulations covered only part of the country (formerly annexed by Russia) and there was no specialist bibliographic institution (Bibliographic Institute). Under the 1927 regulations, legal deposits were to be sent to the National Library, additionally all journals were to be sent to the Ossolineum Library in Lviv. One legal deposit was also granted to five regional university libraries (Warsaw, Vilnius, Lviv, Poznań, Kraków) and two public libraries (Warsaw, Toruń). Thus the legal deposit regulations were extended across the country. Under the 1932 regulations, legal deposits were to be given to the National Library, university libraries (Jagiellonian Library, Warsaw University Library, Lviv University Library, Poznań University Library) and Library of the Silesian Parliament (later Silesian Library) in Katowice, City Public Library in Toruń as well as the Wróblewski Library in Vilnius (today Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences). The main problem in that period was the collecting of legal deposits.

KEY WORDS: *Biuletyn Bibliograficzny* (1920–1921), *Przewodnik Bibliograficzny* (1878–1933), *Urzędowy Wykaz Druków* (1928–1939), publishing statistics — Poland (1919–1939), official records of printed books — Polska (1919–1939), current national bibliography — Poland (1919–1939)